

PSZICHOANALÍZIS ÉS SZOCIALIZMUS

Wilhelm Reich*

Ha a pszichoanalízist szociológiai vizsgálódás tárgyának tekintjük, úgy a következő kérdésekkel találjuk magunkat szemben:

1. *Milyen társadalmi tényeknek köszönheti a pszichoanalízis keletkezését? Milyen szociológiai jelentősége van?*
2. *Mi a helyzete a mai társadalomban?*
3. *Milyen feladata van a szocializmusban?*

I.

A pszichoanalízis, mint minden társadalmi jelenség, a társadalmi fejlődés egy bizonyos fokához kötött és létezéseinek feltételeit a termelési viszonyok egy bizonyos állapota határozza meg. Ez is, éppúgy, mint a

* Reichnek ez az írása az *Emberismeret* című folyóirat „A pszichoanalízis mellett és ellen” című különszámában jelent meg, (1935, II. évfolyam 1. szám, 67-73). A szöveg részlet „Dialektikus materializmus és pszichoanalízis” című tanulmányából, annak IV. fejezetét képezi. A tanulmány eredetileg orosz nyelven jelent meg 1929-ben a *Pod znamenjem marksizma* című folyóiratban (7-8. sz.), illetve németül a folyóirat német nyelvű változatában (*Unter dem Banner des Marxismus*), majd 1934-ben *Dialektischer Materialismus und Psychoanalyse* címmel önálló brosraként, bővítve, a koppenhágai Sexpol Verlag kiadásában. Az azonosítatlan magyar fordító az 1934-es koppenhágai kiadás alapján dolgozott, a jegyzeteket is innen vette át (lásd a 68. oldaltól). A tanulmány egészének elemzéséhez és fogadtatásának történetéhez lásd: Erős Ferenc: *Analitikus szociálpszichológia*. Új Mandátum, Bp. 2001, 126-134. (A szerk.).

marxizmus, a kapitalista korszak produktuma, csupán nem áll olyan közvetlen vonatkozásban a társadalom gazdasági alapjaihoz, mint amaz. A nem közvetlen vonatkozása azonban könnyen beigazolható: azoknak a kulturális és morális viszonyoknak reakciója, amelyek között a társadalmasított ember él.¹ Itt elsősorban azok a szexuális vonatkozások jönnek tekintetbe, amelyek az egyházi szexuál-ideológiából fejlődtek ki. A 19. század polgári forradalma a feudális termelési rendet jórészt elsöpörte és a szabad gondolat erejével lépett fel az egyház és annak erkölce ellen. Az egyház erkölcsével való szakítás – mint az Franciaországban történt, már a francia forradalom napjaiban megérett, s úgy látszott, hogy a polgárság már egy új, az egyházzal ellentétes általános és kiváltképpen: szexuális erkölcs magját hordozza magában. De éppen úgy, ahogyan a polgárság később, miután hatalmát a kapitalista gazdasági rendszerben megerősítette, reakcióssá lett, s újra vállalta az egyházat, mert erre a közben kialakult proletariátus béklőbakötése céljából szüksége volt, – ha valamelyest más formában, azonban lényegében változtatás nélkül, átvette az egyházi szexuális erkölcsöt is. Az érzékiség kárhóztatása, a monogám házasság, a leányok érintetlensége, s ezzel a férfi-szexuálitás szétforgácsolása most már egy új ökonómiai, – ezúttal kapitalista értelmezést kapott. A polgárságnak, amely ledöntötte a feudalizmust, s nagy részében átvette ennek élet szokásait és kulturális szükségleteit, – saját erkölcstörvényei útján el kellett magát a „néptől” különítenie és szexuális igényeit egyre szűkebb körre szorította. A polgári osztályban gazdasági okokból a szexuális szabadság – egész a házasságkötésig, – teljesen megkötött; a férfi-fiatal-ság a szexualitásának érzéki kielégülését elsősorban a proletariátus asszonyainál és leányainál keresi. Ez és az ideológiai osztályellentét még jobban kiélezi az érintetlenség megkövetelését a polgári leányokra nézve; a kettős nemi erkölcs kapitalista alapon újra kialakult. Mint valami körbe-kör: ez a kettős nemi erkölcs rombolóan hat a férfi szexualitásra és megsemmisítően az az asszony szexualitására, aki ebből a fejlődéséből kifolyólag a házasságban is belülről „szűz” marad, vagyis: hideg, vonzóerő nélküli; ez megint csak a kettős erkölcsöt erősíti meg: a férfi továbbra is a proletariátus asszonyainál keres kielégülést, – akit osztályöntudata folytán megvet, – s arra kényszerül, hogy kifelé tiszteltreméltó „erkölcsösség”-ben mutatkozzék; belülről felesége ellen fordul, kifelé ennek ellenkezőjét mutatja, s ideológiáját fiaiba és leányai-ba, ülteti át. Ez az állandó szexuális elfojtás és lealacsonyítás azonban dialektikusan a házasság intézményének és a nemi-erkölcsös ideológiá-

nak romboló elemévé lesz. Ezután a polgári erkölcs összeomlásának első szakasza következik: a lelki betegségek általános erjedése. A hivatalos tudomány, amely maga is szexuális elfojtásban szenved, megveti a szexualitást, mint kutatási objektumot, és megvetően néz le a költőkre írókra, akiket, ez a kérdés nap-nap után intenzívebben foglalkoztat. A napról-napra növekvő és szaporodó lelki betegséget, a hisztériát, az általános idegességet „beképzeltések”-nek mondja, – a „túlfeszített munka” következményeinek.

*

A 19. század végén e morálisan elfogult tudomány reakciójaképpen, a polgári erkölcs alkonyában, második, *tudományos* fázisának jeléül magában a polgári társadalomban egy olyan kutató lép fel, aki azt állítja, hogy a modern idegesség ennek a kulturális szexuális erkölcsnek következménye², és hogy e neurózisokat általánosságban specifikus megnyilatkozásaikban a túlságos nemi korlátozás váltja ki. Ez a tudós: *Freud*, a tudományosan száműzött, az üldözött és a sarkatánnak bélyegzett. Egymaga tart ki álláspontja mellett és több évtizeden át nem hallgatják meg. Ez alatt születik meg a pszichoanalízis, nemcsak a tudományos világ, de az egész polgári társadalom borzalmára és rémületére, – mert a szexuális elfojtás gyökereit érinti, sok konzervatív ideológia (vallás, erkölcs, stb.) alappilléreit.³

Ugyanakkor jelenik meg a társadalmi történelemben, amikor magában a polgári társadalomban, ideológiai síkon forradalmi megmozdulások jelei mutatkoznak. A polgári ifjúság a polgári szülei ház ellen tiltakozik és megteremti saját „ifjúsági mozgalmát”. Ennek titkos értelme: szexuális szabadság iránti törekvése. De mivel elmulasztja a proletár-mozgalmakhoz való csatlakozást, s miután célját részben elérte, – elveszti jelentőségét és eltűnik. Liberális polgári sajtóhangok újra hevesen síkra szállanak az egyház gyámkodása ellen. A polgári irodalom is egyre szabadabb álláspontot foglal el erkölcsi kérdésekben. De ezek a jelenségek, amelyek részben követik a pszichoanalízis fellépését, részben azonban megelőzték, elszikkadnak, mihelyt komolyra kezdenek válni; senki sem meri végiggondolni a kérdést, levonni a konzekvenciákat; a gazdasági érdek mindent megelőz, sőt szövetséget hoz létre a polgári liberalizmus és az egyház között.

Ép úgy, ahogy a marxizmus szociológiailag a gazdasági rend törvényeinek tudatossá válását jelenti, ép úgy a *pszichoanalízis a társadalmi szexuális elnyomás tudatossá válásának kifejezője*. Ez a freudi psi-

choanalízis legfőbb társadalmi értelme. De mégis: lényeges különbség is van köztük. Amíg az egyik osztály a kizsákmányoló és a másik a kizsákmányolt, a szexuális elfojtás mind a két osztályt átfogó jelenség. Történelmileg, az emberiség történetéből még korábbi is, mint az egyik osztály kizsákmányolása a másik osztály által. De kvantitatíve nem egyformán vonatkozik mind a két osztályra. A proletariátus kezdeti tagozódása idején, a kapitalizmus elején, – Marxnak a „*Kapital*”-ban, Engelsnek a „*Die Lage der arbeitenden Klasse in England*”-jában [A munkásosztály helyzete Angliában] közöltek után ítélve, – proletariátus körében szexuális korlátozásról, vagy elfojtásról alig lehet szó.⁴ A proletariátus szexuális formáját kétségbeejtő szociális helyzete jellemezte és határozta meg, – ép úgy, mint például most a „lumpenproletariátus”-ét és a munkanélküliekét. De a kapitalisztikus fejlődés során, amikor az uralkodó osztály saját létének és profitérdekeinek nyomása alatt szociálpolitikai intézkedésekhez nyúlt és „népjólét”-et kezdett művelni, – megkezdődött a proletariátusnak napról-napra erősödő ideológiai elpolgáriasodása. És ezzel a szexuális elfojtás hatása a proletárrétegekre is áttolódott, anélkül, hogy ennek körében olyan méreteket öltött volna, mint ahogyan a kispolgárságon belül történt, amely pápább lett a pápánál és mintaképének: a nagypolgárság erkölcsi ideálját sokkal szigorúbban követi, mint ez az osztály, amely már hosszú idő óta saját erkölcsét *belülről* likvidálta. A pszichoanalízis sorsa is ebben a polgári társadalomtan a polgárság állásfoglalásának kérdésétől függ, a szexuális elfojtással, illetve annak megszüntetésével szemben.

II.

A kérdés ez: *el tudja-e a polgárság hosszabb időn át viselni a pszichoanalízist anélkül, hogy kárt szenvedne?* (Feltételezve természetesen azt, hogy felismeréseit és formulázásait nem hígítják fel és lassanként, anélkül, hogy ez képviselőiben tudatossá lenne, – nem laposítják el az értelmét.)

Maga a pszichoanalízis megteremtője a jövőre nézve nem sok jót jósolt. Úgy vélte, hogy a világ a pszichoanalízis felfedezéseit valamilyen formában el fogja tüntetni a föld színéről, mert nem tudja azokat elviselni. Amikor ezt megállapította, bizonyára csak az egyik felére: a polgári osztályra gondolt, mert a proletariátus még mit sem tud a pszichoanalízisről,

még nem vette azt tudomásul. Míg még nem tudhatjuk, hogy milyen lesz a proletariátus állásfoglalása a pszichoanalízissel szemben, épp elég adatunk van arra, hogy a polgári világ beállítását tanulmányozhassuk.⁵

Az a körülmény, hogy a pszichoanalízist visszautasítják, a szexuális elfojtás társadalmi jelentőségével függ szorosan össze. De mit csinál a polgári világ akkor, mikor nem helyezi átok alá? Itt áll egyik oldalon a tudomány, mindenek előtt pszichológia és a pszichiátria, – a másik oldalon pedig a laikus közönség, mind a kettőről áll az, amit egyszer *Freud* tréfásan, kétkedésképen fejezett ki: „Nagyon kérdéses, hogy a pszichoanalízist azért fogadják-e el, hogy megtartsák, vagy azért, hogy elpusztítsák.”

Ha a pszichoanalízissel a nem igazán analitikusan képzett kezében, illetve helyesebben: fejében találkozunk, – nem lehet benne *Freud* művére ráismerni. „Az a bizonyos kérdés a szexualitással helyes ugyan, no de a túlzások! ... És hol marad emberben az etikus lény? Az analízis különben való igaz, – de ... nem kevésbé szükséges a szintézis is.” És különösen akkor, amikor *Freud* a szexuál-elméletére az én-pszichológiát kezdte építeni, szinte hallani lehetett, ahogy az egész tudományos világ fellélegzett: végre *Freud* is kezdi korlátok közé fogni abszurditásait, végre szóhoz jut a „magasabb” is az emberben és általában az, erkölcs... És nem sok idő telt el, az ember már csak kizárólag az én-ideálokról hallott beszélni és a szexualitást, – mint ahogy a sztereotíp kifogással mondani szokták: „természetesen feltételezték.” A pszichoanalízis új korszaka előtt állott, újjászületése előtt... egy szóval: a pszichoanalízis társaságképpessé lett.⁶

Nem kevésbé vigasztalan, de még ellenszenvesebb a helyzet a közönség széles rétegeiben. A polgári nemi erkölcs nyomása alatt, a pszichoanalízis, mint valami vágyódásaikat kielégítő divatügylet kerítették hatalmukba, egymás komplexusait analizálják a salonokban, a délutáni teákon álomszimbólumokról beszélnek s a legkisebb szakismeret nélkül, csak azért, mert hát a szexualitásról van szó, vitába szállnak a pszichoanalízis mellett és ellen; az egyik lelkesedik e nagyszerű „hipotézisen”, – a másik, a tudatlanságában semmivel sem kisebb, – meg van győződve arról, hogy *Freud* közönséges sarlatán, elmélete szappanbuborék és egyáltalán „a szexualitásnak ez az egyoldalú túlbecsülése, – mintha nem volna valami, magasabbrendű is”, – és eközben a „kritikus” egyikről se beszél, csak a szexualitásról. Amerikában egyesületek és vitakörök alakultak a pszichoanalízis számára; a konjunktúra jó, ki kell használni! Így kiélhetik kielégítetlen szexualitásukat és hozzá valamivel, ami pszi-

choanalízisnek meri magát nevezni, még temérdek pénzt is lehet szerezni. A „pszichoanalízis” jó üzletté lett. Így néz ki a pszichoanalízis kívülről.

És belülről? Egyik elszakadási mozgalom; a másik után, a kutatók szexuális elfojtással szemben nem állják meg a sarat. *Jung* az egész analitikus elméletet a feje, tetejére állítja és vallást csinál belőle, melyben szó sincs többé a szexualitásról.⁷ A szexuális elfojtás ép így *Adlert* ahhoz a tételhez vezeti, hogy a szexualitás csupán a „Wille zur Macht” [A hatalom akarása] egyik megjelenési formája, s ezzel a pszichoanalízistől való elfordulásra vitte rá, egy etikus hitközség kialakítására. *Rank*, aki korábban *Freud* egyik legtehetségesebb tanítványa volt, az által, hogy a *libidó* fogalmát én-pszichológiailag felhívítja, – „anyatest-és születési trauma” elméletéhez jutott el és végül is letagadja a leglényegesebb analitikus ismereteket. A szexuális elfojtás minduntalan a pszichoanalízis ellen mutatja meg a hatását. De ezen kívül még a pszichoanalitikus körökben is a társadalmi és gazdasági megkötöttségek a maguk leszelídítő, elsekélyesítő, kompromisszumokat kötő hatásában nyilatkoznak meg. A „Das Ich und das Es” [Az őszvalami és az én] megjelenése után éveken át alig esett szó a libidóról; az egész neurózis-elméletet én-terminusokra próbálják átértékelni, s azt hirdetik, hogy a tudatalatti büntudat felfedezése *Freud* tulajdonképpen nagy tette, s valójában csak most jutottak el a valódihoz és a lényegeshez.

A neurózis-terápiában, ott tehát, ahol egy minden vonatkozásában forradalmi teóriának gyakorlati alkalmazásáról van szó, a kapitalista társadalomban élő emberre, – nyilatkozik meg a legvilágosabban a kompromisszumokra és a polgári szexuál-morál előtti behódolásra való hajlamosság. Az analitikus társadalmi jelenvalósága megtiltja, igen teljesen lehetetlenné teszi, hogy a nyilvánosság előtt hirdethesse: a neurózisok radikális pszichoanalitikus gyógyítókezelése össze nem egyeztethető a mai szexuális erkölccsel, a házassággal a polgári családdal, s a polgári neveléssel. Bár az egyik oldalról elismerik, hogy a család intézményének belső helyzete teljesen vigasztalan, hogy a beteg környezete rendszerint a legnagyobb akadálya annak, hogy meggyógyulhasson, visszariadnak attól, – ami érthető is, – hogy ennek a megállapításnak konzekvenciáját levonják. Így történik azután meg, hogy a „realitás pricipiuma” és a „realitáshoz való alkalmazkodás” alatt nem a realitással való megbirkózás képességét, de többszörösen: ugyanazok a társadalmi követelmények alá való teljes helyezkedést értenek, amelyek a

neurózist okozzák. Kézenfekvő, hogy a pszichoanalízis ilyen alkalmazása a neurózisok gyógyítására mennyire káros.

Így fojtogatja tehát a pszichoanalízist jelenlegi kapitalisztikus jelenlét-formája kívülről és belülről is. *Freud* igazolást nyer: tudománya letűnőben van, – de tegyük hozzá: a *polgári* társadalomban; ha nem alkalmazkodik hozzá, akkor ez feltétlenül bekövetkezik, – és ha alkalmazkodik, ugyanazt a halált szenved el, amelyet a marxizmus a reformszocialistáknál elszenvedett, – vagyis az ellaposodás halálát, mindenek előtt a libidó-elmélet elhanyagolása következtében. A hivatalos tudomány ép úgy ezután, mint annak előtte, továbbra sem akar róla tudni, mert a maga klasszikus megköttöttségében nem fogadhatja el. Azok az analitikusok, akik az analízis kiszélesedésében bíznak, – nagyon tévednek. Mert éppen ez a kiszélesedés a jele a kezdődő alámerülésnek.

Miután pedig a pszichoanalízis, amennyiben felhígítás nélkül alkalmazkodik, a polgári ideológiát aláássa, miután továbbá a szocialista ökönomia az intellektus és a szexualitás, szabad kibontakozásának alapját jelenti, – a pszichoanalízisnek csak a szocializmusban van jövője.⁸

III.

Láttuk: a pszichoanalízis saját erejében nem fejlődhet ki világnézetté, nem pótolhat tehát világnézetet; de a dolgok átértékelését hozza magával; kiváltja az egyénben praktikus alkalmazásában az egyház megköttöttségét, a polgári nemi ideológiát és felszabadítja a szexualitást. De éppen ezek a marxizmus ideológiai funkciói is. Ez a régi értékeket gazdasági forradalommal és materialista világszemlélettel akarja ledönteni; a pszichoanalízis ugyanazt teszi, vagy legalább is tehetné, – lélektanilag. De mert a polgári társadalomban szociológiailag hatástalan kell maradjon, ezt a hatását csak egy más, már átalakult szocialista társadalomra éreztetheti.⁹

A pszichoanalízis jövődöbeli társadalmi jelentősége ezek szerint úgy látszik három területen nyugszik:

1. Az *emberiség őstörténetének kutatásában*, mint kisegítő tudomány a történelmi materializmus keretén belül. Az őstörténelmet, – a most élő primitívek mítoszaiban, folklorisztikus szokásaiban és életmódjában összesűrítve, a marxi társadalomtan módszeresen nem tudja megközelíteni. Ez a munka azonban csak akkor lehet eredményes, ha az analitikus szociológiai és gazdasági átképzése nagyon alapos és

feladja a társadalmi fejlődésről való individualisztikus és idealisztikus felfogását.

2. *A lelki higiéné területén*, amely azonban csak egy szocialisztikus gazdaság bázisán fejlődhet ki. Egy rendezett gazdaság alapján a lelki háztartásban egy rendezett libidó-ökonómia is érvényesülhet, ami a polgári életkeretek között a tömegek számára teljesen lehetetlen és különben is egyes egyének számára valósítható csak meg. A neurozisosoknak egyéni terápiája csak itt jutna megfelelő hatóterülethez.¹⁰

3. *A nevelés területein*, mint a szocialista nevelés kizárólagos pszichológiai alapján. A kisgyermek lelki fejlődésének ismeretében itt nélkülözhetetlennek jelezhetjük. Mint a pedagógia segédtudománya a polgári társadalomban meddőségre, ha nem rosszabbra van ítélve. Mert ez a polgári társadalom csak a *saját* maga részére nevelhet, s egy *más* részére való nevelés praktikus illuzórikus lenne, a pszichoanalitikus pedagógiát most csak ebben a polgári társadalmi értelemben lehet felhasználni.

Azok a pszichoanalitikus pedagógusok, akik mégis megkísérik ebben a társadalomban, hogy azt megváltoztassák, – rájönnek arra az igazságra, hogy *a társadalom erősebb, mint egyes tagjainak törekvése*.

Jegyzetek

¹ A pszichoanalízis tulajdonképpeni tárgya a társadalmiasított ember lélektana.

² Freud: „Die »kulturelle« Sexualmoral und die moderne Nervosität” [„Kulturális „szexuálmoral és modern idegesség], – továbbá más munkái a neurozisosok tanának köréből.

³ Ezt a felfogást Freud csupán a vallásra nézve fogadta el, az erkölcsre nézve azonban nem. Freud azt az ellenállást, amellyel szembetalálta magát, azok infantilis komplexusaira és elfojtásaira vezette vissza, akik ellene fordultak. Ez helyes is, de az a legkevésbé fontos benne. Azok, akik a tudattalan freudi elmélete, a gyermeki szexualitás fejlődéséről szóló felfogása ellen élesen harcoltak és harcolnak ma is, tudattalanul még akkor is, mint társadalmilag reakciós érdekek végrehajtói ágálnak, ha ezt, mint marxisták teszik is. A szexuális elnyomás az osztály-uralom szolgálatában áll. Ez ideológiailag és strukturálisan éppen azokban reprodukálódik, akiken uralkodnak és ebben a formában bármily fajta elnyomás legerősebb, még erejében fel nem ismert hatalmát jelenti. A polgári társadalom azért védekezett Freud ellen, mert ideológiai apparátusának lényegét a legmesszebbmenően veszélyeztetve látta. Freud maga ezt az okot sohse ismerte fel, sőt ennek felfedését nagyon nem szívesen vette. A szexuális-gazdaság társadalmi szempontból ott folytatja a pszichoanalízis szerepét, ahol annak képviselői ezt elutasították maguktól.

⁴ Ez a szövegezés azonban némi korrektúrára szorul. A szexuális elfojtás a proletariátus körében sem hiányzott, azonban különböző gazdasági okok folytán másképpen mutatkozott. De erről is még igen keveset tudunk. A proletár-gyermekeknek igen nagy szexuális szabadságban van része és ugyanakkor a legszigorúbb szexuális elnyomatásban. Ez egy egész speciális struktúrát alakít ki, amely például a kispolgáritól alapvetően különbözik.

⁵ A fejlődés nem teszi kétségessé, hogy a tanulatlan munkás a felfedezését már eleve természetes megértéssel fogadja. Csak nem szabad a pszichoanalízis felismeréseit a pszichoanalízis terminológiájában közvetíteni, hanem a tömeg szexuális életéből kell a tényeket kiemelni. A hamar elterjedt német Sex-Pol mozgalom a természettudományos szexuális elmélet politikai erejét is igazolta.

⁶ Ez azóta még teljesebb beigazolást nyert a szexuális-teóriának tragikus módon egyre terjedő feladásában. (Adler, Jung). Ez a tény alaposabb megvizsgálást érdemel.

⁷ Nemrég Jung, mint a fasizmus ügyvivője lépett fel a pszichoanalízis területén belül. A Nemzetközi Pszichoanalitikai Egyesületnek sejtelve sincsen ezen események társadalom-kulturális eredetéről és jelentőségéről. Sőt ennek felfedezése ellen harcol. Be lehet bizonyítani, hogy valamennyi szakadási mozgalom a pszichoanalízisen belül ugyanazokat a közös jeleket viseli magán, és pedig azt, amely az analitikus szexuális elmélet és az analitikus polgári léte között lévő ellentétből keletkezik. Egész mindegy, hogy az analitikus gyógyítási mód kérdéseiről van-e szó, (Rank, Stekel) vagy pedig elméleti felfogásról (Jung, Adler). Ez a kérdés alaposabb megvilágítást igényel, mert nincs semmi, mi az analízis társadalmi jelentőségét inkább leleplezné, mint ez.

⁸ A szovjet területén a pszichoanalízis még sem, tudott kifejlődni. Ugyanazokkal a nehézségekkel találta magát szemben, akár a polgári társadalomban, azzal az egy, nagyon fontos különbséggel, hogy az analitikusok, a maguk személyében igen fontos szerepet töltenek be. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a szovjet vezetők nem, vagy még nem ismerték fel azt az ellentmondást, mely a szexuális és a kultúr-forradalom között ott megmutatkozik. Ez a terület annyira átfogó, és gazdag problematikájú, hogy nem lehet erről többet mondani, ha még olyan égető is ez a kérdés. Ha Sztálin, amint hallottam, elismerte azt, hogy az ember kiegyensúlyozását, ellentétben a gazdaságával – sikeresnek korántsem lehet mondani, úgy ezt azok után, amit tudunk – az emberek elmaradt szexuális átrétegződésének lehet betudni. Tudom, hogy ez a megállapításom nagy felháborodást fog előidézni, de most nem tehetek mást, mint e kérdés alapos vizsgálatával megvizsgáltatni, amelynek eredményét, remélem, rövidesen nyilvánosságra bocsáthatom.

⁹ Az a felfogás, hogy a pszichoanalízis hatását, mint társadalmi tényezőét, csak egy már végbement társadalmi átalakulás után éreztetheti, a gazdasági marxizmus túlzó baloldalának rövidlátó koncessziója volt csupán. A németországi tapasztalatok, s főképpen a bármilyen kórhöz tartozó ifjúság gyors reakciója azokra a szexuálpolitikai kísérletekre, hogy a magánéletet is politizálják, megtanítottak arra, hogy a szexuális szükségletek és a morális gátlások közötti ellentét tömeglélektani meglazítása a forradalmi tevékenység egyik nagyon fontos, kultúrpolitikailag centrális emeltyűje lehet. Lásd a „Massenpsychologie des Faschismus” [A fasizmus tömegpszichológiája] szexuálpolitikai problematikáját.

¹⁰ Az emberi struktúra-képződés kutatása az utóbbi években egyre nagyobb jelentőséget nyert. E nélkül a neurózisok profilaxisának komoly, természettudományos megfogása a vallásos érzés gyökereinek felszínre hozása, a termelőerő-munkaerő tervszerű kialakításának és a szocialista termelési rend strukturális összekapcsolásának tudatos kézbevétele el sem képzelhető.

